

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПАЛАГУТА Вадим Іванович

**ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
КУЛЬТУРНИХ УНІВЕРСАЛІЙ
У ВНУТРІШНІЙ СВІТ ЛЮДИНИ
ЯК ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА**

09.00.03 — Історія філософії

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук



Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Державної металургійної академії України.

Науковий керівник - доктор філософських наук,
професор С. В. Кривський.

Офіційні опоненти: член-кореспондент АН України, доктор
філософських наук, професор М. В. Попович;
кандидат філософських наук,
доцент О. В. Гарник.

Провідна організація: Національний Університет
Київо-Могилянська Академія /Київ/.

Захист відбудеться "23" грудня 1994 р. о 13 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 053.24.06 при
Дніпропетровському Державному університеті /320625, МПС,
м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, корп. 1, ауд. 307/.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Дніпропетровського Державного університету.

Автореферат розісланий "___" _____ 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Філатов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Можна без перебільшення сказати, що ключовим словом, яке характеризує самосвідомість сучасної європейської людини є слово "криза", де кількість та акцентуація підставних цього всеохоплюючого явища /політичних, економічних, соціальних, екологічних/ варіюється в залежності від понятійної системи, смакових уподобань та конкретно-історичної ситуації.

Однак при всіх нюансах інтерпретацій цієї константи новоевропейського духу зрозумілим залишається те, що людство вступає в нову, поки що не до кінця осмислену фазу свого існування, котра не описується звичними новоевропейськими стандартами і вимагає дослідження в принципово новому історико-культурному контексті. Суть феномену, який лежить в основі всього спектру кризових явищ європейської культури, вдало названого групою мислителів "антропологічною кризою" полягає не тільки і не стільки в трагізмі випробувань, що випали на долю людства в ХХ ст. /світові війни, багатомільйонні геноциди, тоталітарні режими, небачені епідемії, засилля псевдокультури і т.д./, скільки у втраті універсального проекту відтворення людського в людині. Остання обставина визначила драматичні сюжети нескінчених втрат та пошуків орієнтирів людства а кінця ХІХ та на протязі всього ХХ сторіччя.

Ніцшевська надлюдина, хайдеггеровський "пастух буття", сценарій "смерті людини" М.Фуко в розумінні новоевропейського суб'єкту, нескінченні модифікації образу "нової" ідеологічної людини в тоталітарному мисленні - ось окремі приклади спроб реконструкції цілісного антропологічного образу. Однак альтернативність і плюралізм цих реконструкцій виявляє фундаментальну обставину, за якою сам принцип культури виявляється під запитанням як щось неочевидне, що не має раз і назавжди

заданих параметрів, як проблема, котра кожен раз вирішується заново. Запропоновані постмодерніаізом рішення зафіксували й піднесли до абсолюту пріоритет принципу локальності над універсалізмом, над символами гармонії і порядку, притаманним класичним уявленням про "світ культури" в порівнянні зі "світом життя". Саме тому філософська рефлексія над самим принципом культури, вивчення складних механізмів її інтеріоризації у внутрішній світ людини уявляється особливо важливими і актуальними в нашу епоху і там, де "антропологічна криза" з евристичної філософської метафори (як дехто ще вважає) перетворюється в буквальну натуралістичну небезпеку руйнації культури як такої.

Стан наукової розробленості проблеми. Проблема шляхів та механізмів трансформації культурних універсалій до родових кодів індивідуалізації людського буття, формування особливості та інсценювання її внутрішнього світу вперше була осмислена в філософії ХХ століття. Найбільш вагомий вклад у вихідну постановку проблеми взаємовідносин загального світу культури та індивідуально-особистого світу людини належить феноменологічно-екзистенціальній філософії в особі Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, М. Мерло-Понті та ін., а також філософському персоналізму російської філософії ХХ століття /М. Бердяєв, Л. Шестов, С. Франк/.

Саме феноменологічно-екзистенціальна філософія виробила ряд таких концептів, як "життєвий світ", "інтенціональність", "конституювання" та ін., які дозволяють дослідити проблеми людського буття і вибудувати аналіз світу культури від індивідуального людського "Я" в його суто-власній та інтеріоризованій формі і переносити його до дослідження культурного буття. Антитезою такого вирішення проблеми стали різноманітні концепції культурного субстанціалізму, які виходять з філо-

софських побудов Віко, Гегеля, Гердера і встановлюють примат загального світу культури як Космосу анонімних цінностей, норм, ідеалів над індивідуальним світом людини /неокантіанці, деякі різновиди філософії життя та філософської антропології/.

З позиції відображення Загального в Індивідуальному підійшла до розгляду проблеми трансформації культури у внутрішній світ людини російська персоналістична традиція в особі М.Бердяєва, С.Франка, Л.Шестова. Ними була критично проаналізована антиномічність культури, показана безплідність її позаособового уявлення, безсилля культурних цінностей поза їх індивідуальною репрезентацією. Роль особистості як вищої культурної цінності, що уособлює дух культури і культуру духу досліджувалась в працях персоналістськи орієнтованих мислителів, особливо в роботах К.Ясперса і Р.Гвардіні.

Персоналізм гранично загострив дилему Загальне культури-одичне людського буття, та поряд з цим не зміг запропонувати філософськи допустимого рішення цієї проблеми, бо вирішення методологічних труднощів при розгляді антиномій культури шукав не в людському світі, а в сфері Абсолюту особистості Бога.

Спроби раціонально поєднати світ людської культури і внутрішній світ людини в їх опозиції та єдності при всій важливості отриманих результатів також породили труднощі суб'єктивістської інтерпретації філософської антропології в роботах Г-Г.Гадамера, Е.Касірера, Х.Ортеги-і-Гассета, М.Шелера, О.Шпенглера,

Різні аспекти проблеми співвідношення універсально-загального світу культури і індивідуально-особистого світу людини були глибоко досліджені в ряді робіт філософів і культурологів радянського періоду, надалі-в працях філософів України та ряду країн СНД. Базове значення для культурологічного аналізу

поставленої проблеми мають дослідження С.Аверінцева, М.Бахтіна, Л.Ваткіна, Я.Голосовкера, О.Лосева.Філософськи значимі результати для розробки проблеми універсальї культури та їх індивідуалізації мають роботи А.Ахутіна, Е.Соловйова, М.Мотрошилової, З.Какабадзе, М.Мамардашвілі, К.Свасьяна, М.Еліаде та ін.В Україні проблематика співвідношення культури і особистості посилено розроблялася В.Швиکارуком, М.Поповичем, С.Кримським, І.Бичко, А.Бичко, В.Горським, В.Нічик, В.Малаховим, В.Івановим, А.Лосем, В.Парахонським.

При всіх досягненнях у вивченні вихідної антиномічності "Загальне в світі культури і індивідуальне в світі особистості" дослідникам дуже важко відійти від проблем крайнього субстанціоналізму в її вирішенні, або крайнього персоналізму.Необхідність створення більш гнучкої моделі для вивчення діалектики взаємовідносин універсальї культури та неповторності людської особистості й зумовила цілі й завдання даного дослідження.

Цілі й завдання дослідження.Метою даного дисертаційного дослідження є вивчення механізмів трансформації культурних універсальї, які задаються "темами" історії (на різних її етапах) у внутрішній світ людини в історико-філософському контексті.Як приклади аналізу проблеми розглянуті давньогрецька культура /докласичного і класичного періодів/ і європейського середньовіччя XII-XIV ст.Для досягнення цієї мети вважаю за необхідне вирішити такі завдання:

- сформулювати методологічні умови вирішення традиційної антиномії загального і індивідуально-одиночного в процесі перетворення герменевтико-сміслового аспекту універсальїх соціокультурних форм в поведінкові регулятиви особи;

- знайти глибинні трансцендентальні форми, які одночасно породжують культурні форми та особистий світ людини і замов-

живуть їх корелятивність;

- обґрунтувати базовий характер проблем історії для конституювання європейського культурного універсуму і життєвого світу європейської людини;

- дослідити генезу початкових форм переживання історії на прикладі давньогрецьких містерій та давньогрецького епосу як простору зустрічі універсального і індивідуального;

- проаналізувати конкретні механізми інтеріоризації культурних універсалій у зрілих культурах класичної Давньої Греції та розвинутого західноєвропейського середньовіччя.

Методологічна і теоретична основа дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи у вирішенні поставлених завдань є філософсько-герменевтична методологія, яка передбачає глибинне цілісне герменевтико-смісловне проникнення до духовного устрою різних періодів європейської культури, а також феноменологічно-екзистенціальної ідеї, які узагальнюють аналіз життєвого світу людини /Е.Гуссерль, М.Хайдеггер та ін./; принципи структуралістського підходу до аналізу співвідношення гнозису і типів духовності.

Історико-філософською базою для даного дослідження стали тексти мислителів античності і середньовіччя, роботи Лейбніца, Гегеля, Канта.

Як емпірична історико-культурна база дисертації використані дослідження по історії культури Давньої Греції, наведені в роботах С.Аверінцева, Я.Голосовкера, В.Гуторова, Ф.Кессиді, О.Лосева, А.Сьомушкіна, А.Тахо-Годі та ін.; для культури середньовіччя - французької школи "Аналіз", М.Андреева, Е.Ауербаха, М.Бахтіна, А.Гуревича, В.Даркевича, С.Неретиної, Е.Маля, Й.Хейзинги та ін.

Наукова новизна дисертації. Основним результатом дослідження є розробка концепції соціокультурних форм переживання

історії, яка стала основою для побудови нової моделі взаємовідносин світу культури і внутрішнього світу людини. В ході дослідження сформульовані положення, які мають наукову новизну:

- розкрито монадний принцип розуміння людини, згідно з яким індивідуальне може виступати репрезентом універсуму культури та соціуму, а не зводиться до одиничності /як це має місце в різного роду екзистенціалістських моделях культури/ або розчиняється в соціумі колективно-загального / як це характерно для різних течій культурного субстанціоналізму/;

- експліковано феномен історії в контексті європейської культури, котрий виступає як сполучення структури людської темпоральності зі світоглядною універсалією. Феномен історії пояснює характер змін у світі людини через соціокультурні форми. Виходячи з цього можна пояснити характер взаємовідносин традицій і новацій, християнського провіденціалізму і фактору свободи, ідеї долі та причинності, форм виробництва та відтворення людського життя;

- аргументовано ідею, згідно якої загальне універсальї культури і їх трансформації в структурі особистості конституюється через метарівень взаємодії людини і культури, обґрунтовано існування метакультурних механізмів, які транспонують культурні форми до особистого світу людини. На історико-філософських та історико-культурних матеріалах показано, як давньогрецький театр, а потім літургічна драма і містерія слугували формами переживання історії і механізмами формування внутрішнього світу людини в епоху античності та середньовіччя;

- результати аналізу форм переживання історії і умов трансформації універсальї культури у внутрішній світ людини є важливим фактором методології історико-філософського дослід-

ження, оскільки доповнює аналіз філософських категорій універсаліями культури. Остання обставина дає підстави більш адекватно сформулювати принципи розуміння конкретно-історичної ретроспективи категорійних форм, їх зв'язку з конкретними особливостями різних епох всесвітньої історії.

Науково-практичне значення дослідження. Положення та висновки, сформульовані в дисертації, мають значення для історії філософії та історії європейської культури, окреслюють перспективи в аналізі соціокультурних форм переживання історії за різних культурно-історичних періодів європейської цивілізації, виділяють умови опису феномену історії. Матеріали дисертації можуть бути використанні в курсах лекцій з історії філософії та історії європейської культури, спецкурсах з вивчення проблем культури та людини.

Апробація роботи. Окремі аспекти досліджуваної проблеми викладені дисертантом на міжрегіональній науково-теоретичній конференції "Філософія та культура в сучасному світі"/Дніпропетровськ, ДДУ, січень 1993 р./, а також в неодноразових виступах з теоретичними доповідями на кафедрах філософії Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту і Державної металургійної академії України.

Структура дисертації. Характер, цілі та завдання дослідження визначили структуру дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та бібліографічного списку, послідовність та побудова яких відповідають внутрішній логіці розкриття теми.

Для досягнення раніше вказаної мети та вирішення поставлених завдань в першому розділі дисертації виникла потреба провести аналіз проблеми співвідношення світу культури та внутрішнього світу людини в різних філософських орієнтаціях XX ст. Було сформульоване основне відношення вказаної пробле-

ши: Загальне культури - Індивідуально-особисте людини. Була зроблена спроба теоретично і методологічно визначити можливості виходу за межі вказаної дилеми за допомогою дослідження універсальних форм культури.

В другому розділі на історико-філософському та історико-культурному матеріалі розглянуто феномен історії як культурну універсалью, яка проходить червоною ниткою крізь всю європейську цивілізацію/перший параграф другого розділу/. В другому параграфі проаналізовано процес генези початкових форм переживання історії в горизонтах європейської культури. В третьому розділі на матеріалі історико-філософських та культурно-історичних джерел з античності /перший параграф/ та середньовіччя /другий параграф/ досліджені конкретні шляхи та механізми трансформації культурних універсалій у внутрішній світ людини.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, аналізується ступінь її наукової розробленості, визначаються мета та основні завдання дослідження, розкриваються методологічні й теоретичні основи дисертації, характеризується її наукова новизна і науково-практична значимість.

В першому розділі дисертації - "Проблема універсальних форм залучення людини до культури" з метою достатньо коректного формулювання проблеми дослідження дисертант аналізує історико-філософський і історико-культурний контекст глобальної загальнолюдської проблеми пошуку людського в людині, що актуалізує в трагічному прaxисі ХХ ст. філософську рефлексію над принципом культури як таким.

В основу побудови моделі взаємовідносин світу культури і внутрішнього світу людини дисертантом покладена концепція соціокультурних форм. Вихідною базою для розробки такої кон-

цепції стали ідеї К.Маркса про історію технології життєвоважливих органів суспільної людини, принципи археології знань М.Фуко про співвідношення людського пошуку істини і її духовного перевтілення, ідеї М.Мамардашвілі про значимість форми як такої для кристалізації суто людського стану.

В світлі опрацьованої дисертантом концепції соціокультурних форм, культура розглядається як сукупність форм і механізмів, здатних формувати, підтримувати і постійно відтворювати специфічно людське в людині. Розглядаючи ідею культури як світоглядну універсалію, автор аналізує концепції культури Р.Гвардіні, К.Ясперса, Х.Ортеги-і-Гасета. Згідно моделі засвоєння людиною духовних еталонів, що зформувалась в Європі Нового часу, передбачається включеність людини в культурне буття через соціальну діяльність, комунікацію і систему освіти. За дотримки цих умов автоматично досягалось "виробництво" культурного індивіду. Автор звертає увагу, що в подібній моделі взаємовідносин світу культури і внутрішнього світу людини, яка набула в філософії терміну "розпредмечування-опредмечування", механізм трансформації культурних універсалій розглядається спрощено і акцент в вищеозначеній проблемі переноситься в суто інструментальну область кодування, трансляції та відтворення об'єктивованих культурних еталонів.

При подальшому розгляді автор вказує на традиційну антиномію, яка склалась в сучасній філософії культури, основний зміст якої формулюється як Загальне світу культури і одично-приватне внутрішнього світу людини. У філософії ХХ ст. подібний антиномізм культури і людини породжує різноманітні варіанти рішення цієї проблеми, які й розглядає дисертант. На основі аналізу цілого ряду концепцій дисертант робить висновок, що при всіх численних варіантах вирішення цієї антиномії їх можна звести до трьох характерних варіантів рішення. Це є субстан-

ціалістські концепції, що стверджують примат Загального культури як модифікації Об'єктивного Духу (Е.Касієр, О.Шпенглер). Іншим типом моделі рішення проблеми є екзистенціалістські та персоналістські моделі, де акцент вирішення проблеми переноситься на індивідуально-особисту основу (Н.Бердяєв, С.Франк, Л.Шестов).

Якщо однокісність субстанціалістських та персоналістських моделей закріплює вказану антиномію, то дуалістичний варіант вирішення цієї проблеми Х.Ортегой-і-Гасетом шляхом раціонально-віталістського суміщення світу культури і світу людини при всій значимості отриманих результатів /а саме розробки аспекту перспективи/ "розмиває" статус і значимість культури для людського буття.

В світлі проведеного аналізу згідно ідеї автора необхідно внести відповідний коректив до розгляду феномену культури, де останній повинен розумітися не лише як світ людських цінностей, норм та ідеалів або у вигляді матеріалізованих продуктів людської діяльності, а характеризується перш за все здатністю цих цінностей, норм та ідеалів згортатися під впливом предметного середовища тієї чи іншої культури у внутрішній світ людини. При цьому дисертант робить акцент на виключно особистісному людиноподібному принципі функціонування всіх соціокультурних і предметних цінностей. В цьому розумінні, як вважає дисертант, висновки персоналізму відносно антиномічності культури мають безсумнівну значимість.

Щоб вийти з антиномічності вищерозглянутої проблеми, при збереженні значення особистого початку в культурі дисертант формує методологічні умови її вирішення, де за основу береться монадний принцип розуміння людини, що виходить до відомої лейбніцевської "Монадології". В контексті цього розгляду автор робить акцент на тому аспекті монадного принципу,

котрий дозволяє людині відкривати в собі інший вимір світу, можливість виходу в інший порядок буття поза емпіричні реалії культури. Тому під особистістю автор розуміє не одичне або індивідуально-особисте, а мікрокосмічні, монадні засади, тобто форму репрезентації через індивідуальне всього соціального та космічного універсуму. Тим самим дисертант відходить від традиційної антиномічності при розгляді культури та людини, диференціюючи поняття "цивілізації" як засобу опредмечування /розпредмечування/ культурних цінностей і культури як шляху людини до самої себе, що передбачає наявність різноманітних форм і механізмів для її саморозвитку та перевернення самої себе. Дисертант приходить до висновку, що принципи культури, який передбачає ідею самостійного людського творення призводять до надкультурного виміру буття.

На відміну від антиномізму розглянутих концепцій, де людина та культура осмислюються як самостійні сутності, автор ставить перед собою завдання знайти глибинні трансцендентальні форми, які одночасно породжують і культурні форми і особистий світ людини та зумовлюють їх корелятивність, і тим самим намагається подолати позицію моністично-абсолютистичного варіанту вирішення проблеми людського світу, що вбирає в себе культуру у вигляді нормативного ряду, що всерівно породжує деяку іншу вироблену сферу типу універсуму /якщо не культури, то буття/. Згідно монадичного відтворення світу людиною, останній повинен відкрити й реалізувати в собі новий вимір, неантропоморфний за своєю природою та суттєвими проявами, не даний їй ні в буттєвому, тобто чистому вигляді, ні в наявній предметно-знаковій культурі, ні в соціумі, ні в її біологічній і ментально-психологічній природі. Дисертант аналізує в зв'язку з цим роботи Тейяра де Шардена, який описує "сферу надсвідомості", В. Соловйова, який розглядає культуру через "внутрішні органи"

соціокультурних форм, що передаються з покоління в покоління і теологічне співвідношення Г.Гессе між "людиною реальною і людиною можливою".

Надалі, на прикладі аналізу культурології О.Шпенглера, дисертант намагається відповісти на питання щодо міри включеності людини в дію цих трансцендентальних, породжуючих культуру, механізмів.

Закономірним висновком такого розгляду є твердження автора, що культурний досвід транслюється й сприймається в соціокультурних формах як досвід індивідуальний, який відтворює монадне ставлення до світу. Тим самим, замість опозиції Загальне культури - одичне особистості розглядається трансляція культурного досвіду в його індивідуалізованих формах, що ж стосується загальності або тотальності, то вона вводиться не до лінійного ландшафту опозиції Загальне - одичне, а у вигляді поставленого над тим і іншим метасвіту, у вигляді породжуючих і культуру і особу трансцендентальних форм і механізмів, котрі є тими "вищими" предметами /М.Мамардашвілі/, за допомогою котрих людина здатна здійснювати "первинні синтези" або "першоакти світової місткості".

Далі автор розглядає діалектику "взаємовідносин" людини і соціокультурної форми в аспекті трансцендентальних форм.

На основі проведеного аналізу взаємообумовленості світу людини і світу культури, дисертант дає визначення універсальних форм залучення людини до культури, де виділяє наступні їх аспекти: по-перше, під універсальними автор розуміє такі форми й механізми, котрі є перш за все надіндивідуальними, але незважаючи на це можуть реалізуватися як на езотеричному, так і на екзотеричному масовому рівні, залучаючи до поля свого впливу кожен людину і, по-друге, мають універсальну всеохоплюючу тему в тривалому існуванні світових культур, які поєднують

ють і де в чому поріднують різні в просторовому і часовому відношенні культури. Такими культурними формами і органами людського буття, що виконують всі ці умови є, згідно з гіпотезою автора, "органи" й форми переживання історії, що репрезентують своїм буттям універсальний феномен історії, який забезпечує вихід людині в метаісторичний вимір буття.

У висновках розділу дисертант аналізує різні аспекти метаісторичного виміру.

Другий розділ "Феномен історії в філософській ретроспективі" - складається з двох параграфів.

В першому параграфі "Феномен історії та критерії його адекватності розуміння" аналізується цілий ряд концепцій, які стосуються сприйняття історії в контексті європейської культури, починаючи з ранньої античності. Згідно усталеної точки зору на феномен історії й прийнятої більшістю дослідників античності, лише християнство в своєму первозданному Новозаповітному Одкровенні відкрило для європейського людства сприйняття історії. Автор аналізує в подібному контексті точки зору спеціалістів з класичної давньогрецької філології У. Виламовиця, Б. Снелля, історика античної філософії О. Лосева, історіософа О. Шпенглера та ін. Всі вони згодні в одному - в категоричному запереченні почуття історії в античності. Як антитезу такому типу поглядів на аісторичність античності автор розглядає точки зору американського дослідника Дж. Пресса та Ф. Кессиді, в яких, однак, відсутня позитивна програма подолання стереотипів аісторизму на рівні методології.

Далі дисертант аналізує методологічні аспекти парадигми аісторичності та етнoцентризму античності, витоки якого виходять до роботи Шеллінга "Філософія міфології". Лнійна схема історії Шеллінга: доподійове - доісторичне - історичне, яка виходить в своїй основі до середньовічної концепції історії

Іоахима Флорського, на погляд дисертанта, стала тією основою, на якій побудований весь аісторизм античності.Тим самим, німецький мислитель став одним з фундаторів філософської традиції розглядання античності як часу споглядання, необхідності й пасивності на протилежність часу дії, свободи й активності Нового часу.На основі проведеного аналізу дисертант робить висновок, що встановилася ціла традиція поглядів на розуміння історії, де вона, по-перше, "намертво" була пов'язана новоевропейською свідомістю з ідеєю часу, а по-друге, з християнським розумінням історії.Полемізуючи з цими поглядами, автор робить припущення, що античність мала форми переживання історії, мала своє почуття історії й численні її варіанти.

Вказуючи на складність вивчення цієї історико-філософської проблеми, на полісемію й постійну контамінацію змістовних рівнів значення слова "історія", дисертант проводить аналітичне розмежування слова історія як терміну, як поняття, як ідеї та як специфічного феномену.Закономірним результатом такої диференціації стала згідно ідеї автора така інваріантна структура, яка називається автором темпоралістю, що максимально "схоплює" динаміку власних часових станів людини і є першим критерієм адекватного розуміння феномену історії.В контексті ідеї темпоральності, всупереч концепції М.Еліаде щодо "жаху" історії і страху перед майбутнім у стародавніх людей, феномен історії розуміється автором як реальна здатність культури, її соціальних форм звертати людину до подій минулого, коли останні починають "оживати" в теперішньому й викликають у людини екзистенціальні стани, які добудовують, довизначають його до власної людської суті.

В подібному контексті розглядається ідея "вісьового часу" світової історії К.Ясперса, точка зору на цей феномен М.Фуко, ідея метаісторії М.Бердяєва.Як антитеза суто рефлексивному

розумінню феномену історії вказаних мислителів автор акцентує концепцію соціокультурних форм, структуруючих та утримуючих людське сприйняття історії. Наявність таких форм, на думку дисертанта, є другим критерієм адекватного розуміння феномену історії.

Нарешті, третім критерієм, як показує компаративний аналіз поглядів на розуміння історії, її феномену в аспекті метаісторії К.Ясперса і М.Бердяєва, є сама тема історії.

Далі, в плані вивчення феномену історії в культурі Давньої Греції, дисертант коротко розглядає схожість і відмінність в часових структурах архаїчного міфу, систематизованої політеїстичної міфології та епічної форми міфосвідомості. Результатом подібного розгляду став висновок, що в політеїстичній давньогрецької міфології починає проявлятися тенденція до визнання зовсім нового статусу теперішнього часу, часу як такого, що стає начебто аналогом вічності. Автор аналізує під цим кутом зору роботи таких істориків філософії як О.Лосев, А.Сьомушкін, Я.Голосовкер, а також фрагменти й свідчення ранніх грецьких філософів, праці Арістотеля й Платона. Підсумковим висновком здійсненої аналітичної роботи дисертант вважає, що саме давньогрецька міфологія сприяє переходу людини в історію, в історичне існування й відкриває європейській цивілізації горизонти історичної культури. За підтвердженням цього висновку автор звертається до роботи Ф.Ніцше, який вбачає зв'язок між еллінською культурою та еллінським почуттям "життя та історії", до концепцій метаісторії М.Хайдеггера і С.Кримського.

В другому параграфі "Генега початкових форм /передформ/ переживання історії в горизонтах європейської культури" спочатку проводиться аналіз античної теми історії в її численних варіаціях. Відзначається, що тема історії набуває епічно-ге-

роїчного характеру з фрагментами орфічної есхатології /зріла форма епосу/ пророцько-апокаліптичний характер вчення про погіршення світу протягом декількох віків /Гесіод, орфіки/, титанично-богоборський /"Прометей" Есхіла/, безвихідно-трагічний /софокловський "Едіп"/, екзистенціально-сенсожиттєвий /"Іполит" Еврипіда/. Автор відзначає недостатність лише одного критерія при розгляді почуття історії в античній Елладі, тобто зведення до розгляду однієї лише історичної теми як такої. Більш повний аналіз, на думку автора, гарантує врахування критеріїв темпоральності та наявності дійових соціокультурних форм. В такому контексті дисертант розглядає орфічні містерії на основі аналізу текстів різних давньогрецьких філософів.

В результаті проведеного аналізу автор робить висновок, що тема історії в орфічних містеріях у вигляді "життя в час Кроноса" ніколи не розглядалась окремо від самих таїнств, вона завжди вплетена в реальну сітку переживань орфіками історії з усім спектром темпоральності.

Далі дисертант розглядає в контексті феномену історії "величчя" Елевзинські містерії, використовуючи роботи Р.Генона і В.Семенцова, й приходить до висновку щодо типологічної подібності Елевзинських містерій з орфічними. Основний висновок автора зводиться до того, що означені містерії були першими формами переживання історії в Елладі, які поєднували колективне і індивідуальне її сприйняття; що саме тут прослідковується тема життєвого шляху людини в європейській культурі.

Далі дисертант розглядає подібності й відмінності орфічної теми історії та гесіодівської, аналізуючи точку зору на гесіодівську тему історії К.Пошера, Г.Наддафа, В.Егера, В.Гурторова, А.Зайцева. В результаті проведеного аналізу автор приходить до думки про незводимість орфічного переживання

історії до гесіодівського та гомерівського. З таких позицій дисертант зупиняється на феномені піфагорейства, відзначаючи при цьому, по-перше, відсутність у нього уваги до легенди про "життя в час Кроноса", тобто теми історії орфіків, по-друге, метаморфози теми мандрів душі і переводу її з історико-есхатологічного до космологічного, умоглядно-раціонального плану і, нарешті, про якісно іншу організаційну форму таїнств в піфагорействі в порівнянні з таїнствами орфізму.

В подальшому в контексті концепції "вісьового часу" К.Ясперса розглядається сприйняття еллінами теми майбутнього, точки зору на цю проблему А.Сьомушкіна, А.Зайцева, Ж.-П.Вернана, які аналізують солонівський період Афин. На думку автора, саме починаючи з цього періоду до еллінів приходять широке визнання смислової перспективи майбутнього, де тема історичного майбутнього починає тісно співвідноситись з сучасним, стає невід'ємною реалією останнього, і тим самим стає значимою ланкою в єдиному семантичному полі темпоральності. Саме тоді виникає проблема пошуку достатньо надійних основ, що дають можливість подолання своїх природних часових меж, пов'язаних зі смертністю і кінечністю. Автор полемізує з тими точками зору, котрі стверджують, що в рамках міфологічної парадигми існувала лише циклічна реактуалізація одного й того ж. Як аргумент на користь своєї позиції дисертант використав порівняльний аналіз Г.-Г.Гадамера історичних уявлень Гесіода і Есхіла, які жили відповідно в передполісній Греції і в класичний вік Афин. Елементом аналізу теоретиком герменевтики було обрано сприйняття теми майбутнього як теми історії через вивчення семантики поняття "надія" у Гесіода та Есхіла.

У висновках розділу дисертант стверджує, що є всі підстави для цієї точки зору, за якою у внутрішньому, духовному устрої "аісторичної" Еллади існував феномен історії на рівні колек-

тивного досвіду світосприйняття. Його виразником був епос в своєму пізньому фольклорному вигляді, орфічні й Елевзинські містерії та аттичний театр.

Третій розділ "Колективні форми переживання історії"-складається з двох параграфів.

В першому параграфі "Театр як місце зустрічі людини й історії в Давній Греції" на історико-філософських і історико-культурних матеріалах показується як давньогрецький театр слугував інституційованою формою переживання історії та механізмом формування внутрішнього світу людини. На основі аналізу текстів Арістотеля, Гегеля, досліджень з історії культури М.П.Вернана, С.Аверінцева, А.Тойнбі, І.Анненського, В.Баррета та ін. автор приходить до висновку про існування спочатку трьох "театральних" тем історії. По-перше, "вищої історії" міфології, що ґрунтується на вікових переказах. Другою темою історії були реальні історичні події, що підлягали міфологізації й ставали одним з сюжетів "вищої історії" міфології. І, нарешті, третьою темою історії для давньогрецького театру стають славнозвісні історичні події, рівнокладні, "рівнозначні" подіям сказань "вищої історії" міфології.

Далі дисертант переходить до аналізу механізму трансформації культурної універсалії - теми історії до внутрішнього світу давнього грека. Виходячи з розуміння переживання історії еллінами як наслідування "дії й діяльності" героїв сказань аналізується феномен мімесісу. Розглядається культивування театром метаісторичного виміру буття за допомогою двох парадигм теми історії аттичного театру - Арістотеля й Гегеля. На основі аналізу цих концепцій автор приходить до висновку, що коли Гегель фіксує теокосмічний характер переживання історії, де підсумком є метаісторичний вимір буття, то Арістотель гранично звужує реєстр її переживання, соціологізує характер сприй-

няття історії елінами до рівня соціально-етичної оцінки за універсальною тріадичною шкалою: кращі - такі як всі /або такі як ми/ - гірші.

Щоб глибше вивчити механізм трансформації теми історії до внутрішнього світу елінів, автор розглядає театр як "різновидність знань життя" полісного грека та звертається до детального аналізу етимології давньогрецьких слів "театр" та "історія". Результатом такого розгляду є висновок дисертанта, що семантика слів "театр" та "історія" в початковому "трагедійному" своєму варіанті, особливо в Есхіла та його попередників, були синонімічними поняттями. На основі семантичного аналізу етимології цих слів автор показує чому трагедійний театр був для давнього грека переживанням історії, де історія означала запитання, пошук, впізнання /мімесіс/ та знаходження, чому театр був необхідним родом знання та орієнтації в житті. В найбільшому ступені це властиво трагедіям Есхіла, де переважало міметичний компонент як умова переживання через драматичну дію історії трагедій, в найменшому - театру Евріпіда. На основі етимологічного аналізу робиться висновок, що в Евріпіда людський світ втрачає метаісторичний вимір. Розглядаючи погляди Платона та Арістотеля на мімесіс, дисертант формулює його синтетичну концепцію яка поєднує екзотеричний характер з суто зовнішньою імітацією подій. В такому контексті розглядаються версії міфосвідомості Я.Голосовкера, М.Волошина, О.Шпенглера, історико-культурні свідчення про аттичний театр.

Виходячи з такого розуміння мімесісу, автор зауважує, що для усного виду давньогрецької культури притаманне мистецтво аллюзії, котрим вступили практично всі давні греки. Згідно такої точки зору переносні, метафоричні значення для давньогрецьких глядачів були живими станами, які знову й знову переживались в театрі. В цьому контексті автор розглядає роль хо-

ру, виділяючи його резонуючу, медіаторну й фіксаторну функції для людських станів, без чого згортання культурних цінностей у внутрішній світ людини було неможливим.

Аналізуючи театр Софокла, дисертант звертає увагу на спробу збереження драматургом метаісторичного виміру буття при переживанні історії. Особлива увага звертається на той факт, що саме в Софокла виникає нова тема для переживання історії - тема Фатуму, тема людської Долі, тема Мойр. В цьому контексті розглядаються роботи Ф.Зелінського, В.Горана, раннього християнського мислителя Боєція.

Автор прослідковує метаморфозу з темою Фатуму в Евріпіда й Агафона в порівнянні з Софоклом й приходить до висновку, що тема Фатуму як тема людських доль, тема Мойр зникає у подальшому з елліського переживання історії, ій на зміну приходять тема некерованих життєвих обставин та гри випадку - тема Тухе. Результатом аналізу також став висновок, що важливий конституційний елемент аттичного театру - хор - втрачає свою булу значимість й фактично свідчить про занепад театру як колективної форми переживання історії в аттичній Елладі.

В кінці параграфу дисертант формулює висновки, виділяючи значимість для елліського театру переходу від теми історії "богів і героїв" до теми Фатуму. В формі Фатуму історія органічно поєднувалась з вибором тієї чи іншої життєвої ролі людини і тому легко втілювалась у внутрішній світ людини.

В другому параграфі - "Середньовічна людина в літургічній драмі й містерії" проведено аналіз середньовічних театральних-видовищних форм. Згідно запропонованої автором концепції соціокультурних форм, до колективних форм переживання історії, які відповідають всім критеріям феномену історії, в середні віки відносяться ті християнські театральні-видовищні форми, котрі цілісно втілювали тему Всесвітньої біблейської

історії в її численних сюжетах та мотивах. Дисертант досліджує причини неприйняття якихось театральних-видовищних форм з боку ранньохристиянського, ранньоцерковного, патристичного, ранньовізантійського і західноєвропейського ранньосередньовічного християнського світовідношення. Тут же аналізуються причини метаморфози, яка відбулася у ставленні до театралізованих форм переживання історії в католицтві та православ'ї. На матеріалах з історії культури Візантії та західноєвропейського середньовіччя дисертант проводить порівняльний аналіз католицького й візантійського християнського театру, розглядаються жанрово-мистецтвознавські концепції католицького театру, які вивчають його генетичні корені, стильові особливості, жанрову своєрідність, зв'язок з житійною і проповідницькою традицією, схоластичною філософією і теологією, з пластичним /перш за все пантомімою/ і образотворчим мистецтвом, з архітектурою християнських храмів та соборів. Дисертант, розглядаючи "жанрові" концепції католицького театру, приходить до висновку про наявність ряду дискусійних положень стосовно феномену католицького театру, які не піддаються поясненню в рамках цих концепцій. Як до альтернативної концепції феномену католицького театру, яка розглядає його як щось більше, ніж просто різновид драматичного театрального мистецтва, дисертант звертається до фундаментальної роботи французького історика мистецтв Е.Маля. Аналізуються сильні та слабкі сторони гіпотези Е.Маля та особливо виділяється та обставина, що в контексті концепції соціокультурних форм переживання історії й монадного принципу вивчення людини його гіпотеза набуває нового змісту та орієнтирів аналізу театральних-видовищних форм християнства, репрезентуючих тему Всесвітньої біблійської історії.

Дисертант звертається до найважливішої сторони колективних

форм переживання історії середньовіччя - теми Всесвітньої біблейської історії. Відзначається цілісність, монадологічність її сприйняття від Творення до Страшного Суду середньовічною людиною. Згідно з цим детально аналізується концепція архетипічної історії Е. Аuerбаха, для чого залучаються історико-культурні дослідження школи "Аналів", роботи А. Гуревича, С. Кримського та ін. Результатом проведеного аналізу став висновок, що в літургійній драмі та "ранній" містерії католицтва тема Священної історії розглядалась як "відкрита книга" Нового Заповіту, яка забезпечувала засобами актуалізації моделі архетипічної історії та фігурально-аллегоричного методу її тлумачення монадичне відтворення людиною світу та її залучення до метаісторичного виміру буття. В цьому аспекті аналізується принципова відмінність католицького театру від візантійського патріаршого театру і від новоевропейського театру як форм драматичного мистецтва. Особливу увагу дисертант приділяє розгляду механізму середньовічного мімесису, який максимально згортає цінності християнської культури у внутрішній світ середньовічної людини.

Далі аналізується значення з історичного досвіду такої важливої складової сприйняття біблейської історії, як проєкт, яке культивувалося в середньовічній літургійній драмі та містерії XIII-XIV століття.

В кінці параграфу підводяться підсумки дослідження культури середньовіччя, відзначається, що в літургійній драмі та містерії через тему Священної історії по-перше, актуалізувались смислоттєві питання людського буття, по-друге, забезпечувалось монадичне відтворення людиною світу поза всякою соціокультурною реальністю, по-третє, середньовічний театр, як аттичний, мав незвичайну здатність до збирання людей в "комунікативну спільність"/Г.-Г. Гадамер/. В цьому зв'язку автор

прослідковує кореляції для колективних форм переживання історії: аттичний театр - поліс; літургія - приход /діоцеза/; велика цислічна містерія - середньовічне місто.

У висновках дисертації підводяться підсумки дослідження, окреслюються шляхи подальшої розробки даної теми, відзначається її перспективність.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Феномен історії в культурологічеськой перспективі. Стаття першая. Древнегреческий театр как коллективная форма переживания истории. - "Философская и социологическая мысль." - Киев: 1993, №5. - с.100-120/1 п.л./

2. Феномен історії як форма осмыслення и прочтения артефактов культуры //Межрегиональная научно-теоретическая конференция "Философия и культура в современном мире." Тези доповіді. - Днепропетровск, ДГУ, 1993. - с.18-19. /0,2 п.л./

3. Феномен історії в культурологічеськой перспективі. Стаття вторая. Средневековый человек в литургической драме и мистерии. - "Философская и социологическая мысль" - Киев: /принята до друку/. /2,2 п.л./

Vadim I. Palaguta. Various ways of the transformation of the of the cultural universes in side human being world as historic -philosophycal problem. Dissertation for the degree of Cand. Sci. (Philosophy: speciality 09.00.03. - History of Philosophy). Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1994.

In this defending work was elaborated conception of social -cultural forms of the history's experiense, which served as a basis of the creation new model of the solution of the problem relation between cultural and internal human being worlds. The elaboration of this conception permits to explicate phenom of History into context of European

culture and gives the main basis of the hypotheses of the existence of metacultural mechanisms which transpose cultural forms into internal human being's world.

The results of the reasearch of the history's experience forms and conditions of the transformation of cultural universes inside human being world enriches methodology of the historic-philosophical researches by analysis of the cultural forms.

Палагута В.И. Пути трансформации культурных универсалий во внутренний мир человека как историко-философская проблема. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. - История философии. Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1994.

Защищается рукопись, в которой разработана концепция социокультурных форм переживания истории, послужившая основой для построения новой модели решения проблемы взаимоотношений мира культуры и внутреннего мира человека. Ее разработка позволила эксплицировать феномен истории в контексте европейской культуры и провести обоснование гипотезы существования метакультурных механизмов, транспонирующих культурные формы в личностный мир человека. Результаты исследования форм переживания истории и условий трансформации универсалий культуры во внутренний мир человека обогащают методологию историко-философских разработок анализом культурных форм.

Ключові слова: загальне як метарівень, екзистенціальні та субстанціальні моделі культури, монадний принцип розглядання людини, семіотично-символічний простір культури, метаісторичний вимір буття, соціокультурні форми переживання історії, історія як структура людської темпоральності.

В.И. Палагута

АВТОРЕФЕРАТ

Відповідальний за випуск А. Б. Філатов

Підписано до друку 18.11.94. Формат 60x84/16. Папір друкарський. Офсетний друк. Умови друк.
арк. 1,36. Умови фарб.-відб. 1,36. Тираж 100. Замовлення N 7732. Замовлене.
Видавничо-поліграфічне орендне підприємство "Дніпро".
ВПОП "Дніпро", 320070, м. Дніпропетровськ, вул. Серова, 7.

